УДК 159.9

Т. В. Каменєва

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГА

У статті автор досліджує, аналізує та систематизує психодіагностичний інструментарій, за допомогою якого можна вимірювати рівень розвитку складових професійного мовлення психологів, з метою подальшої розвивальної та психокорекційної роботи. Рекомендовані в статті тестові методики дослідження – апробовані в вітчізняній психологічній науці і надійні у використанні.

Ключові слова: *професійне мовлення психологів та його складові, мовленнєвий інтелект, стиль та креативність мовлення, техніка мовлення, комунікативні вміння.*

Постановка проблеми. Професійне мовлення психолога охоплює багато складових компонентів, серед яких можна виділити мовленнєвий імідж, креативність мовлення, комунікативні якості, мовленнєвий інтелект, техніку мовлення, психолінгвістичні особливості мовлення, мотиваційну спрямованість мовлення. Щоб визначити рівень розвитку складових професійного мовлення психологів та застосувати далі психокорекційні методи впливу, важливо знати та користуватися відповідними валідними психодіагностичними методами. Саме тому тема цієї статті обумовлена проблемою всебічного аналізу тестового матеріалу, який допоможе діагностувати складові професійного мовлення психологів.

Аналіз досліджень. Аналізуючи сучасні дослідження, слід зазначити, що складники розвитку професійного мовлення психологів розглядали в своїх дослідженнях такі провідні українські науковці, як О.Ф. Бондаренко, Ж.П. Вірна, Л.В. Долинська, А.Й. Капська, С.Д. Максименко, Е.Л. Носенко, А.В. Первушина, Л.О. Савенкова, Л.Ф. Спірін, В.А. Семиченко, Л.Г. Терлецька, Н.В. Чепелєва, Т.С.Яценко, О.Г. Штепа. Діалогічно-орієнтований підхід в системі підготовки практичних психологів та систему мовленнєвої підготовки розглядали Н. І. Повякель, Н. В. Чепелева. Критерії розвитку мовлення та інтерактивні методи навчання, різноманітні тренінги представлені у роботах С. В. Васьковської, П. П. Горностай, Т. С. Яценко. Діагностичні тестові методики, за допомогою яких можна досліджувати професійне мовлення психологів представлені в посібниках М. Блажко [4, 82-84], Е. Гронлунд, Норманн Е. [6], Г. В. Ложкін, Н. І. Повякель [8], О.В. Козловський [11], Л. І. Паращенко, В. Д. Леонський, Г. І. Леонська [13], Н. П. Фетискін , В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов [15] та багатьох інших.

Мета дослідження. Основною метою нашого дослідження є систематизація методичного матеріалу, аналіз та рекомендації щодо застосування актуальних, найбільш сучасних, валідних, надійних тестів для вимірювання складових професійного мовлення психологів.

Виклад основного матеріалу. У відповідності з дослідженнями різних науковців, ми можемо виділити різні складові професійного мовлення психологів. Беручи за основу наукове дослідження Черезової І., та поєднуючи дослідження Шевченко Н.Ф., Паскевської Ю.А., Савенкової Л.О., Спірна, Ханецької Т.І. та результати опитування, ми визначили основні складові професійного мовлення психологів: стиль мовлення, мовленнєвий інтелект (мовленнєві знання), креативність та творчість мовлення, вміння слухати та доречно висловлювати свої думки, техніку мовлення, правильну мотивацію мовлення, композицію мовлення. Саме ці складові визначають успішний розвиток професійного мовлення психолога.

Орешкін В. Г., досліджуючи професійний та мовленнєвий імідж в системі підготовки фахівців, які працюють в сфері людина-людина зазначає, що мовленнєвий імідж – вираження професійної якості в контексті професійної освіти і цілеспрямованої презентації певних особистісних характеристик адресату спілкування в умовах ділової або масової комунікації мовленнєвими засобами.

Процес формування мовленнєвого іміджа спеціаліста тісно пов'язаний з його професійно-особистісним самовизначенням, що має на увазі наявність в структурі особистості утворень, що характеризують людину як суб'єкта професійної діяльності.

Віктор Маценко, досліджуючи проблеми іміджу пише, що позитивний діловий імідж містить в собі як зовнішню так і внутрішню привабливість: уміння правильно будувати спілкування. Вміння спілкуватися тісно пов'язане з манерами та стильовими особливостями мовлення. В своїй книжці «Технологія іміджу» він дає комплекс психодіагностичних методик для визначення іміджу та вміння спілкуватися: «Чи вмієте Ви спілкуватися?», «Чи є Ви капітаном власного життя?», «Чи подобаєтесь Ви людям?» [12, 31-79].

Для діагностики стильових особливостей мовленнєвої діяльності та мовленнєвого іміджу можна використовувати слідуючий психодіаностичний матеріал: «Визначення когнітивно-діяльнісного стиля» (Л. Ребекка); «Визначення стиля міжособистісної взаємодії» (С.В. Максимов, Ю.А. Лобейко); «Орієнтаційні стилі професійно-діяльнісного спілкування» ;

«Діагностика стилів керівництва» (А.Л. Журавльов); Діагностика стилів педагогічного спілкування за якою визначають слідуючі моделі спілкування: диктаторська, неконтактна, диференційована увага, гіпорефлексивна, негнучкого реагування, авторитарна, активної взаємодії [15, 257-307].

Грунтовні дослідження в галузі мовленнєвого інтелекту проводив Орап, досліджуючи мовлення та вербальний інтелект дітей молодшого шкільного віку. У відповідності з дослідженнями Л. С. Виготського, загальновідомим є твердження про взаємозв'язок інтелектуальних і мовленнєвих процесів, теоретичним підґрунтям якого є твердження про неможливість існування думки, не втіленої у слово. Поняття вербальний інтелект передбачає, що у процесі розв'язання мислительних задач суб'єкт послуговується мовленнєвими засобами, здійснюючи таким чином і мовленнєву діяльність. Когнітивна психологія, спрямована на вивчення способів отримання, зберігання і використання структур знання, досвіду особистості, розглядає мовлення як один із когнітивних процесів та інтелект як загальну властивість мисленнєвої діяльності (В.М. Дружинін).

Теорія мовленнєвої діяльності, розроблювана у межах психолінгвістики, вивчає діяльність із формування і формулювання думки засобами мови і способом мовлення (О.О. Леонтьєв), створюючи тим самим теоретичні передумови досліджень взаємозв'язку мислення і мовлення. Мислення (думка) у процесі здійснення мовленнєвої діяльності виступає, таким чином, предметом діяльності, а мовленнєві конструкти – способом існування результатів мисленнєвої діяльності. Дані передумови сприяли створенню моделей мисленнєво-мовленнєвої діяльності (Т.В. Ахутіна, І.М. Горєлов, О.О. Залевська), здійсненню досліджень, у яких розглядався взаємопов'язаний розвиток різних аспектів мовлення і мислення (Л.Г. Алексеєва, В. П. Білоус, Л. М. Бутівщенко, Б. І. Грігайте).

Для визначення мовленнєвого інтелекту ми радимо використовувати такі методики: «Короткий відбірковий Тест (КОТ, В.Н. Бузіна, Е.Ф. Вандерлика)»; «Дослідження соціального інтелекту»; «Опитувальник. Тлумачення прислівів»; «Тематичний апперцептивний тест (ТАТ)»; «Придумай ГРУ» [2, 120-140].

Для регуляції соціальної взаємодії людей в процесі їхнього спілкування, в практичній і трудовій діяльності важливо володіти певним рівнем мовленнєвої компетенції, що включає соціально-моральні норми поведінки і культури мовлення, комунікативні вміння.

Особливий інтерес для нас представляють комунікативні якості мовлення психолога, як важлива складова професійного мовлення психолога, яка забезпечує високий ступінь мовно-мовленнєвої майстерності та включає бездоганне володіння мовцем усіма засобами літературної мови, розвинене чуття мови, оволодіння ораторським мистецтвом, майстерне поєднання мовних та позамовних засобів комунікації.

Серед найбільш розповсюджених та актуальних методик, які використовують для вимірювання рівня розвитку комунікативних вмінь ми вважаємо за доцільне використовувати: «Тест Ряховского»; «Оцінка організаторських і комунікативних умінь і схильностей (КОС – 1)»; «Оцінка рівня контактності особистості»; «Діагностика ефективності педагогічних комунікацій (модифіковангий варіант анкети А.А. Леонтьєва)»; «Діагностика комунікативного контроля (М. Шнейдер)»; Також рекомендуємо методики: 1) Дослідження комунікативно-характерологічних тенденцій (Т. Лірі); 2) Діагностика феноменів комунікативної соціальної компетентності (КСК); 3) Тест Міхельсона; 4) Діагностика комунікативно-характерологічних особливостей особистості (Л.І. Уманський, І.А. Френкель, А. Н. Лутошкін, А. С. Чернишов та ін.) [15, 120-137].

Через поняття «креативність» розкривається рівень широких соціальних взаємовідносин і зв'язків, продовжується спіраль розвитку особистості, в основу якого дослідники часто покладають розвиток мовлення. Завдяки впровадженню в науку цього терміна дослідження особистісного аспекту творчості виокремилося в самостійну галузь.

Ми схиляємося до думки вітчизняних дослідників С.Л. Рубінштейна, Л.С. Виготського, І. Я. Лернера, І. П. Волкова, які розглядають креативність як творчі можливості, що здатні виражатися у різних видах діяльності особистості, характеризують не тільки особистість, а й її діяльність і зокрема мовленнєву діяльність. Проте пропонуємо розглядати креативність як здатність до створення нового; як творчий потенціал особистості, здатний реалізуватись у творчому процесі та сформувати на цій основі гармонійну, всебічно розвинену особистість, яка вміє користуватися словом.

Вивчивши ряд праць П. Торренса, Д. Гіфорда, Д. Дьюї, А. Пуанкаре та інших, ми дійшли висновку, креативні здібності не мають прямої залежності від розумових. Проте креативність є обмеженою «зверху» рівнем інтелекту, оскільки викликання штучного зростання рівня креативності спричиняє невротичність учня та зниження креативності через деякий час. Аналізуючи праці вищезазначених дослідників, можна зазначити, що креативність

мовлення - це здатність творчо застосовувати слово в процесі професійної мовленнєвої діяльності, аналізувати широке коло проблем та питань, які виникають в професійній сфері та творчо вирішувати ці проблеми.

Найбільш популярні методики за допомогою яких можна визначити креативність професійного мовлення: «Швидке та креативне виконання педагогічних дій, новаторство, економність. Рівень Вашої креативності (Тести Гілфорда)»; «Тест. Вивчення творчого потенціалу (педагоги, учні). Автор А. Н. Лук»; «Тест на креативність Торренса»; «Тест «Придумай гру» [11, 707].

Запропонований Л. Спіріним підхід до вимірювання рівнів розвитку мовленнєвих умінь передбачає брати до уваги перш за все спрямованість і моральні якості особистості. На думку І. Черезової важливим складовим компонентом мовленнєвої підготовки психологів є практична спрямованість (вміння привертати увагу, переконувати опонента). Таким чином ми вважаємо, що комунікативну доцільність та високий професійний рівень мовлення визначає мотивований вибір мовних засобів, які відповідно до мовленнєвої ситуації повинні бути точними, доречними, виразними, відповідати етиці психолога.

Для оцінки професіонально-педагогічної мотивації ми пропонуємо слідуючі методики: «Тест юмористичних фраз (А.Г. Шмельов, А.С. Бабіна)»; «Тест. Незакінченні речення»; «Тест. Ціннісні орієнтації (М. Рокіч)»; «Самоактуалізаційний тест: САТ (блок цінностей)». Також рекомендуємо методики: 1) Исследование деятельностной мотивационной структурі (К.Замфир); 2) Діагностика парціальної направленості особистості вчителя; 3) Діагностика мотиваційно-педагогічного надання переваги; 4) Діагностика парціальної направленості особистості вчителя; 5) Діагностика мотиваційних орієнтацій в між особистісних комунікаціях (І.Д. Ладанов; В.А. Уразаєва); 6) Діагностика мотиваторів соціально-психологічної активності особистості [15, 73-114].

За результатами пошукових досліджень Ханецької Т. І. встановлено, що важливою складовою частиною професійного мовлення психологів є комунікативні вміння та навички говорити та слухати (активне слухання, вміння дотримуватися пауз). Наприклад, Паскевська Ю. у своєму дисертаційному дослідженні присвяченому дослідженню мовленнєвої компетентності психологів виділяє рівень розвитку вміння слухати, як один із важливих компонентів професійного мовлення психологів. Також вміння слухати співрозмовника і своєчасно висказувати свою думку виділяють як

складову професійного мовлення такі дослідники, як Хаджирадєєва С., Савенкова Л., Розова Т. та інші. Для дослідження цієї важливої складової ми радимо використовувати слідуючі методики: «Оцінка умінь говорити і слухати (тест У. Маклені)»; «Тест на чітке розуміння змісту слов мови і володіння різними її нюансами»; «Діагностика сприйняття інших (по шкалі Фейя)»; «Вивчення здатності до самоуправління в спілкуванні». Додатково рекомендуємо методики: 1) «Діагностика комунікативного контроля»; 2) «Діагностика комунікативної толерантності»; 3) «Діагностика доброзичливості (За шкалою Кемпбелла)» [15, 119].

Під технікою спілкування або комунікативною технікою слід розуміти сукупність засобів (прийомів), які використовуються в процесі спілкування з метою досягнення бажаних результатів спілкування. Комунікативна техніка є, фактично, основою психолого – педагогічної техніки.

Більшість дослідників професійного мовлення психологів в його структурі виділяють техніку мовлення. Це такі дослідники, як Черезова І., Савенкова Л., Короткова Р., Гойхман О., та Надєїна Т. та інші. Для визначення рівня розвитку техніки мовлення психологів ми рекомендуємо слідуючі методики: «Шкала «Техніка спілкування» Творогова (модифікований)»; «Методика експертної оцінки невербальної комунікації та техніки мовлення. Розроблена А.М. Кузнецовою»; «Техніка мовлення (методика Блажко М., матеріапли Федорчука В.В.)»; «Інтегральна оцінка ефективності професійної діяльності вчителя (шкали техніки мовлення; Н.П. Фетискін)» [15].

Хаджирадєєва С. виділяє включає нормативну (структурну) та стильову (функціональну) якості мовлення, як важливу структурну частину професійного мовлення психолога. Черезова І. також виділяє структуру мовлення (тривалість звучання, горизонтальне та вертикальне членування, використання мовленнєвих засобів), як важливий структурний компонент професійного мовлення психологів. Савенкова Л.О. радить використовувати слідуючі складові для оцінки мовленнєвої діяльності викладача, психолога: побудова лекції (логіка плану, частин викладу, вступу та висновків); аргументованість (логіка доведення, адекватність прикладів теорії). Таким чином, для оцінювання структури та стилістики мовлення, логіки висказувань, можна використовувати слідуючі методики: «Методика: «Складні аналогії» (Прості аналогії)»; «Психолінгвістична методика Ш. Балі «Аналіз ассоціацій»»; «Методика «Порівняння понять»; «Тест план (М. Блажко)»; «Тест дискурсія (М. Блажко)»; «Малюнки тварин

(Д.Д. Яковлєв)». Додатково рекомендуємо методики: 1) Виключення понять; 2) Виділення суттєвих ознак; 3) Логічність інтелектуальних висновків [2].

Висновки. Професійне мовлення психолога – це важлива складова професійної компетенції психолога. Складовими професійного мовлення психолога є стиль мовлення, комунікативні вміння, мовленнєвий інтелект, креативність мовлення, професійна спрямованість мовлення, техніка та композиція мовлення. Ці складові професійного мовлення психологів виділяють в своїх дослідженнях О.Ф. Бондаренко, Ж. П. Вірна, А.Й. Капська, С.Д. Максименко, Е.Л. Носенко, А.В. Первушина, Л. О. Савенкова, Л. Ф. Спірін, В. А. Семиченко, Ю. А. Паскевська.

Найбільш популярні тестові методики представлені в посібниках М.Блажко [4, 82-88], Е. Гронлунд, Норманн Е. [6], Г.В. Ложкін, Н.І. Повякель [8], О.В. Козловський [11], Л.І. Паращенко, В.Д. Леонський, Г.І. Леонська [13], Н.П. Фетискін , В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов [15].

Тема дослідження професійного мовлення психологів актуальна. Мають сенс подальші дослідження, аналіз, систематизація теоретичного матеріалу стосовно методик тестування професійної мовленнєвої компетенції психологів. Також розробка практичних рекомендацій щодо застосування тестів, за допомогою яких вимірюють рівень розвитку складових професійного мовлення психологів.

Література

1. *Аванесов В.О.* Форма тестовых заданий: Учеб. пособие. – Москва: 1991.
2. Альманах психологічних тестів. – Москва: «КСП», 1996.
3. *Балихина Т.М.* Основы теории тестов и практика тестирования (в аспекте русского языка как иностранного). – Москва: 2006.
4. *Блажко М.* Підходи до вимірювання рівня комунікативної компетенції з української мови як іноземної. Теорія і практика викладання української мови як іноземної / ЛНУім. І. Франка; 2008.
5. *Гончаренко О.* Український педагогічний словник. – Київ: 1997.
6. *Гронлунд Норманн Е.* Оцінювання студентської успішності: Практ. посібник. – Київ: 2005.
7. *Зимняя И.А*. Психология обучения иностранным язикам в школе. – Москва, 1991.
8. *Ложкін Г.В., Пов'якель Н.І.* Психологія конфлікту:теорія і сучасна практика: Навчальний посібник. – Київ: ВД «Професіонал», 2006.
9. *Коккота В.А.* Лингводидактическое тестирование. – Москва: 1989.
10. *Кочан І.М., Захлюпана Н.М.* Словник-довідник із методики викладання української мови. – Львів: 2005.

11. *Козловський О.В.* Відкрий в собі генія. – Донецьк: ООО ПКФ «БАО», 2005.
12. *Маценко В.* Технологія іміджу. – Київ: Главник, 2005.
13. *Паращенко Л.І., Леонський В.Д., Леонська Г.І.* Тестові технології в навчальному закладі. – Київ: 2006.
14. Психологические исследования. Практикум по общей психологии для студентов педагогических вузов. Учеб. пособие. Сост.: Т.И.Пашукова, А.И.Допира, Г.В.Дьяконов. – Москва: 1996.
15. *Фетискін Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М.* Социально-психологическая діагностика развития личности и малых групп. – 2-е изд., дол. – Москва: Психотерапия, 2009.
16. *Wilson D., McGee M.* Psychology: science and application.– St. Paul: West Publishing Company, 1984.
17. Електронний ресурс. Методики. Конспекты. КРОК. – Режим доступу: http://www.krok.org.ua/method-rus.php.

T. Kameneva. The research of the professional speech of psychologist.

In this article the author examines, analyzes and systematizes the psychodiagnostic set of instruments, with the help of which one may measure the level of development of the components of the professional speech of psychologists with a view to further development and psychocorrection work. The recommended in the article test research methods are approbated in the native psychological science and are reliable in use.

Keywords: *professional speech of psychologists and its components, verbal intelligence, style and creativity of speech, speech technique, communication skills.*

УДК 159.922.8:159.942 **Н. В. Гула**

ДИНАМІКА САМОРЕГУЛЯЦІЇ НЕГАТИВНИХ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ СТУДЕНТІВ

У статті проаналізовано динаміку змін негативних психічних станів у процесі розвитку умінь та навичок саморегуляції у студентів різних курсів.

Ключові слова: *саморегуляція, самовиховання, самоприйняття, стрес, тривога, фрустрація, агресія.*

Постановка проблеми. Актуальність вивчення проблеми негативних психічних станів конкретної особистості залежить від багатьох чинників. Чинники соціальної дійсності впливають на винекнення негативних психічних стани особистості безпосередньо та опосередковано, через